ISSN 2348-1390 ③ IMPACT FACTOR: 6.033(SIJIF)

NEW MAN

INTERNATIONAL JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY STUDIES

VOL. 12 ISSUE 4 APRIL 2025

A PEER REVIEWED AND INDEXED MONTHLY E-JOURNAL

Editor- in- Chief
Dr. Kalyan Gangarde
Director,
Centre for Humanities and Cultural Studies, Kalyan (W)

Issue Editor
Prof. Dr. Ravindra Kale
Head, Department of Political Science,
Balbhim College, Beed

NEW MAN PUBLICATION
www.newmanpublication.com
परभणी

New Man International Journal of Multidisciplinary Studies (NMIJMS)
ISSN: 2348-1390 | VOL. 12 | ISSUE 4 | APRIL 2025 | BOOK 3
A Peer-Reviewed and Indexed Monthly E-Journal

Full Journal Title:	NEW MAN INTERNATIONAL JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY STUDIES
FREQUENCY:	MONTHLY
Language:	ENGLISH, HINDI, MARATHI
Journal Country/Territory:	INDIA
Publisher:	New Man Publication
Publisher Address:	New Man Publication Shivram Nagar, Parbhani -431401 Mob.0 9730721393
Subject Categories:	LANGUAGES, LITERATURE, HUMANITIES, SOCIAL SCIENCES & OTHER RELATED SUBJECTS
Start Year:	2014
Online ISSN:	2348-1390
Impact Factor:	**6.033 (SIJIF)**
Indexing:	Currently the journal is indexed in: Directory of Research Journal Indexing (DRJI), International Impact Factor Services (IIFS) Google Scholar

EDITORIAL BOARD:

Chief Editor:

Dr Kalyan Gangarde, Director, Centre for Humanities and Cultural Studies, Kalyan (W)

Co- editors

Dr. Sadhana Agrawal, Asst. Professor, Maharani Laxmibai Govt. College of Excellence, Gwalior (M.P.) India
Dr Pandurang Barkale, Asst. Professor, Dept of English, SNDT Women's University, Churchgate, Mumbai

Dr Bharat Gugane, Asst. Professor, Bhosala Military College, Nashik, Maharashtra
Dr Dashrath Kamble, Asst. Professor, S.B. College, Shahapur, Dist. Thane, Maharashtra
Dr Sachin Bhumbe, Asst. Professor, P. N. Doshi College, Ghatkopar, Mumbai

EDITORIAL ADVISORY BOARD

Aju Mukhopadhyay,
Dr R.T. Bedre,
Dr (Mrs.) Smita R. Nagori,
Dr Arvind Nawale
Dr Rajiv Kumar
Dr Kailash Nimbalkar,
Tsai-ching Yeh
Dr B. N. Gaikwad,
Dr Simon Philip,
Dr Satyawan Hanegave
Dr Ramkishan Bhise

NMIJMS DISCLAIMER:

The contents of this web-site are owned by the NMIJMS and are only for academic publication or for the academic use. The content material on NMIJMS web site may be downloaded solely for academic use. No materials may otherwise be copied, modified, published, broadcast or otherwise distributed without the prior written permission of NMIJMS.

Academic facts, views and opinions published by authors in the Journal express solely the opinions of the respective authors. Authors are responsible for their content, citation of sources and the accuracy of their references and biographies/references. The editorial board or Editor in chief cannot be held responsible for any lacks or possible violations of third parties' rights.

Editorial

It is with great pleasure that we present the April issue of the **New Man International Journal of Multidisciplinary Studies (NMIJMS)**. This issue is a collection of research papers and articles that explore contemporary political, social, and environmental issues. The contributors have addressed topics of immense relevance, reflecting their academic rigor and commitment to addressing pressing global and national challenges. The present issue encompasses a wide range of themes that include democracy, human rights, digital advancements, environmental concerns, and electoral reforms. Here are some highlights:

Articles such as *"Populism as a Threat: Democracy at Bottom"* by Sugandha Roy and *"Populism – A Challenge to Liberal Democracy"* by Aparna Jadhav delve into the challenges populism poses to democratic values.

Deedhiti Datta's *"From Refugees to Citizens: The Complex Journey of Migrants in West Bengal"* explores the intricate journey of migrants, shedding light on critical socio-political issues. The paper *"Understanding the Politics of Climate Change and Environmental Governance"* by Tanmay A. Paithankar and Gorakh P. Rathod examines the political dimensions of climate change policies. Several papers, including *"Electoral Reforms and Future of Voting Systems"* by R. K. Kale and *"Nivadnuk Sudharana Aani Matdan Pranali"* by Dr. P. S. Lokhande, emphasize the need for modernizing electoral processes to enhance democracy. The role of AI in governance is thoroughly analyzed in *"The Role of Artificial Intelligence in Political Decision-Making"* by Ramesh Eknath Bharudkar and others, highlighting the potential and challenges of technology in politics.

As well, the issue includes articles that deeply investigate Indian politics, such as Dr. Anant Madan Awati's *"भारतीय राजकारणातील उदयोन्मुख प्रवाहाचे चिकित्सक अध्ययन"* and Dineshkumar Shirajirao Theng's *"Criminalisation of Politics"*. These works offer critical insights into the evolving landscape of governance and its impact on citizens.

We are also proud to feature articles that discuss human rights, judicial activism, and feminism, such as *"The Future of Human Rights and Global Justice"* by Shaikh Abubakar Abdul Raheman and Ujwala Madhu Khobragade, and *"भारतीय स्त्रीवादाचे दृष्टिकोन"* by Dr. Hanumant Phatak. These papers underline the importance of equity, justice, and inclusivity in shaping a progressive society.

This issue also highlights the increasing influence of digital technology in politics. Papers like *"E-Democracy and Digital Political Participation"* by Adv. Murshad Jibraeel Asab and Dr. Nilesh Gokul Shere, and *"Digital Politics in the Era of Digital Technology: Challenges, Remedies and The Future of Digital Politics"* by Dr. Arun Pentawar provide valuable insights into how technology is transforming governance and public engagement.

We commend the authors for their valuable contributions and thank our reviewers for their meticulous evaluations. We hope this issue inspires new ideas, fosters academic discussions, and drives meaningful action among policymakers, scholars, and stakeholders. Thank you for your continued support. We look forward to your feedback and future submissions as we strive to make **NMIJMS** a platform for impactful research and dialogue.

- Dr Kalyan Gangarde
Prof. Dr. Ravindra Kale

20	न्यायालयीन सक्रियता: लोकशाही तत्वांचे रक्षण-संवर्धन	Prof. Ramesh S.Sonwalkar	91
21	भारतीय राजकारणातील उदयोन्मुख प्रवाहाचे चिकित्सक अध्ययन	डॉ. अनंत मदन आवटी	96
22	मानवाधिकार अभ्यास आणि त्यातील नवीन संकल्पना	डॉ. जी. आर. अवचार	104
23	मानवी हक्क आणि जागतिक राजकारणातील भविष्य एक अभ्यास	डॉ. गजानन रामराव हनवते	108
24	समकालीन राजकीय समस्या: महाराष्ट्राच्या राजकारणातील घराणेशाही	दादाराव भिकन गोराडे, डॉ. अर्जुन उबाळे	110
25	सोशल मिडियाचा भारतीय राजकारणातील प्रभाव	प्रा. डॉ. सुनील पिंपळे, प्रा. ए. बी. राऊत	113
26	बदलत्या भौगोलिक राजकारणातील बहुध्रुवीय जागतिक व्यवस्था आणि भारत	प्रा. सचिन ताराचंद धुर्वे, गिरीश ओंकारमल पुरोहित	116
27	सायबरसुरक्षा आणि आंतरराष्ट्रीय संघर्ष: एक विश्लेषणात्मक अभ्यास	डॉ. रंजना प्रल्हाद शहाणे	120
28	ई-लोकशाही आणि डिजिटल राजकीय सहभाग	डॉ. राम ताटे	123
29	निवडणुका सुधारणा आणि मतदान प्रणालीचे भविष्य	प्रा. डॉ. फारुकी मोहम्मद खय्युम, सय्यद तोफिक रब्बानी	125
30	मा. गणपतरावजी देशमुख यांचे राजकीय योगदान : एक अभ्यास	डॉ. ढोबळे ज्ञानोबा बाळासाहेब, खंडेराव अप्पाराव सुरवसे	129
31	मतदान पद्धतीत सुधारणा आणि भविष्यातील वाटचालीसाठी राजकीय पक्षांची ध्येयधोरण	डॉ. फारुकी मोहम्मद खय्युम युनुस	134
32	हवामान बदलाचे दुष्परिणाम व आंतरराष्ट्रीय राजकारण	डॉ. महादेव रावसाहेब मुंडे	138
33	निवडणूक सुधारणा -- मतदान पद्धतीचे भवितव्य	डॉ. पी. एस. लोखंडे	142
34	निवडणूक सुधारणा आणि घटनात्मक दुरूस्त्या व कायदे	डॉ. सचिदानंद काशिनाथ तांदळे	144
35	निवडणुक सुधारणा आणि मतप्रणालीचे भवितव्य	प्रा. दिनकर सुदामराव रासवे	149
36	नेपाळमध्ये लोकशाही विरुद्ध राजेशाहीची वाटचाल	प्रा. लक्ष्मण मारोती घोटेकर	152
37	सायबर सुरक्षा आणि आंतरराष्ट्रीय संघर्ष	डॉ. शिवाजी गोविंदराव दिवाण	155
38	निवडणूक सुधारणा आणि मतदान प्रणालीचे भवितव्य	प्रा. डॉ. मुंडे सिद्धेश्वर महादेव	160
39	मानवी हक्क आणि जागतिक न्यायाचे भविष्य	मोरे गोविंद शिवाजी, प्रा. डॉ. जी. आर. अवचार	164

35.

निवडणुक सुधारणा आ ण मतप्रणालीचे भ वतव्य

प्रा. दिनकर सुदामराव रासवे
राज्यशास्त्र वभागप्रमुख
व्यंकटेश महाजन महा वद्यालय, धारा शव
Email : osdrasve1982@gmail.com

प्रस्तावना :-

भारतीय लोकशाहीमध्ये निवडणुक प्र क्रयेचे वेगवेगळे स्तर आहेत. परंतू सं वधानात मुख्यत्वाने सर्व देशासाठी लोकसभा तर व भन्न राज्यांसाठी वधानसभा अशी तरतुद आहे. भारतीय राज्यघटनेच्या भाग पंधरामध्ये कलम ३२४ते ३२९ मध्ये निवडणुकची व्याख्या करण्यात आली आहे. निवडणुकांची व्यवस्था, नियंत्रण आ ण निर्देशन भारतीय निवडणुक आयोग करेल. याच कलमानुसार निवडणुक आयोगाला निवडणुका घेण्याची जिम्मेदारी सोप वली आहे. १९८९ रोजी राष्ट्रपतीच्या अ धसूचनेनुसार आणखी दोन निवडणुक आयुक्तांची नियुक्ती केली गेली. तेव्हा पासून निवडणुक आयोग त्रिसदस्यीय झाला. लोकसभेच्या एकुण ५४३ जागांमधून वेगवेगळ्या संस्थेचे प्रतिनिधी निवडले जातात. तसेच वेगवेगळ्या राज्यांच्या वधानसभांसाठी वेगवेगळ्या संख्येने उमेदवार (आमदार) निवडून दिले जातात. त्याचप्रकारे शहरी स्थानिक स्वराज्य संस्था व ग्रामीण स्थानिक स्वराज्य संस्था यांच्या निवडणुका राज्य निवडणुक आयोगामार्फत पार पाडल्या जातात. लोकसभा आ ण वधानसभांसाठी भारत निवडणुक आयोगाच्या नियंत्रणाखाली निवडणुका होतात. ज्यामध्ये प्रौढ मता धकाराच्या माध्यमातून प्रत्यक्ष मतदान प्रणालीमार्फत खासदार आ ण आमदार निवडले जातात. लोकसभा आ ण वधानसभा दोन्हींचाही कार्यकाल पाच वर्षाचा असतो. या निवडणुकांसाठी भारत निवडणुक आयोग अ धसुचना काढतो. त्यानंतर या प्र क्रयेमध्ये तीन भाग असतात. उमेदवारांचे नामांकन, निर्वाचन आ ण मतमोजणी त्यातून वजयी उमेदवारांची नावे जाहीर केली जातात.

निवडणुका ह्या लोकशाही प्र क्रयेतील सर्वात महत्त्वाचा भाग आहेत. निवडणुकांच्या माध्यमातून जनता आपले प्रतिनिधी लोकसभा वधानसभांमध्ये पाठवले जातात. या प्रतिनिधींचे मळून कायदेमंडळ निर्माण होते. तसेच स्थानिक स्वराज्य संस्थामध्येही निवडणुकीच्या माध्यमातूनच प्रतिनिधी निवडले जातात. म्हणजेच निवडणुका ह्या लोकशाहीचा आधारस्तंभ आहे. म्हणून निवडणुका ह्या लोकशाहीचा श्वास आहे. या सर्व निवडणुकांचे संचलन करण्यासाठी नि:पक्ष संस्था म्हणून निवडणुक आयोग काम पार पाडतो. निवडणुक प्र क्रयेतील त्रुटी दूर करण्यासाठी तसेच त्यांच्या कार्यातील हस्तक्षेप टाळण्यासाठी मूलभूत स्वरुपात बदल करण्याची आवश्यकता निर्माण झाली आहे.

शोधनिबंधाची उद्दिष्टे :-

१) भारतीय निवडणुक प्र क्रयेचा अभ्यास करणे.

२) बदलत्या परिस्थितीत निवडणुक आयोगाची भू मका जाणून घेणे.

३) निवडणुकांमध्ये पारदर्शकता आणण्यासाठी उपाय सुच वणे.

४) निवडणुकांमधील कार्यपध्दतीचा अभ्यास करणे.

शोधनिबंधाची गृहितके :-

१) निवडणुक आयोगाच्या कार्यपध्दतीमध्ये पारदर्शकता आवश्यक आहे.

२) निवडणुकांमध्ये आ र्थक हस्तक्षेप होताना दिसतो.

३) पारदर्शक निवडणुका आदर्श लोकशाहीसाठी महत्त्वाच्या ठरतात.

४) निवडणुकांमधील बाहुबली सारख्या वाईट प्रव्रत्तीला आळा घालणे आवश्यक आहे.

५) निवडणुक आयोगाच्या पारदर्शकतेवरच भारतीय लोकशाही यशस्वी वाटचाल करत आहे.

संशोधन पध्दती :-

प्रस्तुत शोधनिबंध तथ्यसंकलनाच्या द् वतियक साधन सामग्रीवर आधारीत आहे. त्यासाठी संदर्भ ग्रंथ, मा सके व क पडीया या साधनांचा आधार घेण्यात आला आहे. तसेच सदर शोध निबंधासाठी वश्लेषणात्मक पध्दतीचा अवलंब करण्यात आला आहे.

वषय वश्लेषण :-

प्राचीन भारतामध्ये व शष्ट कालखंडात वेगवेगळ्या राजघराण्यांच्या काळात अ धकारी निवडण्यासाठी मतप्रणालीचा वापर होत असे. यामध्ये प्रामुख्याने तीन पध्दतींचा अवलंब केला जात असे. त्यामध्ये गुप्त मतदान, कानांत सांगुन मत प्रकट करणे आ ण खुल्या पध्दतीने मतदान करणे. या पध्दतीमुळे पदा धकारी निवडताना अनेक तज्ञांची मते वचारात घेतली जात असत. जो व्यक्ती सामान्य जनतेत लोक प्रय असे अशा व्यक्ती चांगल्या पदावर नियुक्तीची शक्यता निर्माण होत असे. कालांतराने लोकशाही शासन प्रकार लोक प्रय झाल्यानंतर बहुतकरून राष्ट्रांमधून हा शासन प्रकार स्वीकारण्यात आला. या शासन प्रकारात लोकप्रतिनिधी जनतेतून निवडून दिले जात असल्यामुळे हा शासन प्रकार अल्पावधीत लोक प्रय ठरला. त्यानुसार प्रत्येक देशाच्या सं वधानामध्ये या शासनप्रकार व निवडणुक प्रणालीला घटनात्मक स्थान प्राप्त झाले. राज्यातील नागरीकांना सं वधानानुसार सरकार चालवण्यासाठी आपले प्रतिनिधी पाठवण्याच्या अ धकाराला मता धकार म्हटले जाते. लोकशाहीत मतदानाला अनन्य साधारण महत्त्व आहे. लोकशाहीचा आधारच नियोजित वेळेत निवडणुका घेणे हाच आहे. त्यामुळे या शासन प्रणालीमध्ये समाज आ ण शासनाचे स्वास्थ्य हे प्रत्येक वयस्क व्यक्तीला कोणत्याही भेदभावा शवाय मत देण्याचा अ धकार बहाल करणे हा आहे.

ज्या देशामध्ये मतदानाचा अ धकार जेवढ्या व्यापक प्रमाणात वतरीत करण्यात येतो तेवढ्या प्रमाणात तो देश लोकतांत्रिक देश म्हणून ओळखला जातो. जवळजवळ १९२० पर्यंत

बऱ्याच पाश्चिमात्य राष्ट्रांमध्ये स्त्रियांना मतदानाचा अ धकार बहाल करण्यात आलेला नव्हता. जेव्हा की लोकशाहीला १६८८ साली खऱ्या अर्थाने सुरूवात झाली असे म्हणता येईल. इंग्लड, अमेरिका, फ्रान्स इत्यादी राष्ट्रांमध्येही लोकशाही स्वीकारल्यानंतर बऱ्याच वर्षांनी स्त्रियांना मतदानाचा अ धकार बहाल केला. भारतात पहिल्या सार्वत्रिक निवडणुकापासून स्त्रियांना मतदानाचा अ धकार बहाल केला. भारतीय सं वधानाच्या कलम ३२५ व ३२६ अन्वये प्रत्येक प्रौढ नागरीक जो वेडा आ ण अपराधी नसेल त्याला कोणत्याही भेदभावा शवाय मतदानाचा अ धकार बहाल केला. भारतीय सं वधानानुसार कोणत्याही नागरीकाला धर्म, जाती, वर्ण, संप्रदाय कंवा लंग इत्यादी भेदावर मतदानापासून वं चत ठेवले जावू शकत नाही. इतक्या व्यापक आ ण सर्व समावेशक मता धकारामुळे भारतीय लोकशाही प्रगल्भ झाली आहे.

भारतीय लोकशाहीला सर्व परिस्थिती अनुकुल आहे असे म्हणता येत नाही. भारतीय लोकशाहीला भ्रष्टाचार, भाई-भतीजावाद, जातीप्रथा, धा र्मक व सांप्रदायीक भेद इत्यादींनी ग्रासले आहे. उत्तरप्रदेश, बिहार सारख्या राज्यांमध्ये बाहुबलीसारखी प्रथा अस्तित्वात होती. भारतीय लोकशाहीला लागलेल्या या ग्रहणामध्ये सुधारणा करणे आवश्यक आहे. भारत निवडणुक आयोगामध्ये टी.एन.शेषण सारख्या मुख्य निवडणुक आयुक्ताने अनेक सुधारणा केल्या. उमेदवाराच्या निवडणुक खर्चामध्ये कपात करणे, संवेदनशील मतदान केंद्रावर केंद्रिय राखीव दलाचे सैनिक तैनात करणे, बाहुबली प्रथा बंद करणे, निवडणुकांमधील भ्रष्टाचाराला आळा घालणे, निवडणुकांमधील भ्रष्टाचाराला आळा घालणे इत्यादी सुधारणांसाठी कडक नियम तयार केले. त्याचा परिणाम निवडणुका शांत वातावरणात पार पडू लागल्या. भ्रष्टाचाराला मोठ्या प्रमाणात आळा बसला. त्यामुळे अशा पदावर नि:पक्षपातीपणे कार्य करणाऱ्या व्यक्तींची नियुक्ती होणे आवश्यक असते. भारत निवडणुक आयोग आचारसंहीतेच्या काळात सजग राहून कार्य करत असेल तर निवडणुका नि:पक्षपातीपणे पार पडतात. आज निवडणुकांमध्ये गाजलेला सर्वात महत्त्वाचा मुद्दा म्हणजे EVM *(इव्हीएम)* मशीन हा आहे. वरोधकांच्या मते EVM मशीनमुळे व शष्ठ सत्ताधारी पक्षाला त्यामध्ये हेराफेरी करून वजय प्राप्त करता येतो. त्यामुळे सध्या EVM मशीनमुळे सर्वसामान्य मतदाराच्या मनात संभ्रम उत्पन्न होत आहे.

निष्कर्ष :-

भारतासारख्या सर्वात मोठी लोकशाही असलेल्या राष्ट्रामध्ये नि:पक्षपाती निवडणुका व्हावात यासाठी भारत निवडणुक आयोगाकडून काही बदल अपेक्षीत आहेत.

१) निवडणुकांमधील भ्रष्टाचार कमी करण्यासाठी उमेदवाराच्या निवडणुक खर्चावर मर्यादा आणावी..
२) गुन्हेगारी प्रवृत्तीच्या लोकांना निवडणुकापासून दूर ठेवले पाहिजे.
३) संवेदनशील मतदार संघामध्ये सैन्य तैनात करून शांततेत निवडणुका पार पाडाव्यात.
४) EVM मशीन ऐवजी मतपत्रिकेद्वारे मतदान घेण्यात यावे. जेणेकरून जनतेच्या मनातील संभ्रम दूर होईल.

५) बाहुबली सारख्या प्रथेला आळा घालण्यासाठी आवश्यक त्या तरतुदी करण्यात याव्यात.

६) कट्टर सांप्रदायीक प्रवृत्तीच्या पक्षांना, संघटनांना निवडणुकीत उमेदवारी दिली जावू नये.

७) भारत निवडणुक आयोगाला नि:पक्षपातीपणे कार्य करण्यासाठी सत्ताधारी पक्षाचा हस्तक्षेप टाळावा तसेच निवडणुक आयुक्तांची निवड करताना पक्षनिरपेक्षता असावी.

संदर्भ :-

१) डॉ.वी.वी.शर्मा : प्रजातंत्र मे चुनाव मतदाता एवं राजनैतिक दल, सत्यम पब्लिशर्स एण्ड डस्ट्रीव्युटर्स, जयपूर-2019

२) डॉ.भा.ल.भोळे : भारतीय शासन आ ण राजकारण, कैलास पब्लिकेशन, औरंगाबाद - 2003

३) डॉ.जयश्री बिरदवडे - भांडवलदार : भारतीय प्रशासन, कैलास पब्लिकेशन्स, छत्रपती संभाजीनगर - 2024